

УДК 340.13:349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.74.3>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Гончаров А.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри інтелектуальної власності і приватного права

Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені

Ігоря Сікорського»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2430-2789>

goncharov-82@ukr.net

Гончаров М.В.,

аспірант кафедри теорії, історії права і держави конституційного права

Навчально-наукового інституту права

Університету державної фіскальної служби України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4452-1652>

goncharov-82@ukr.net

Гончаров А.В., Гончаров М.В. Методологічні основи дослідження джерел права соціального захисту.

У статті розглянуто плюралізм методологічних підходів вивчення соціального захисту населення в Україні в умовах соціальних перетворень системного характеру.

Вивчення методології проблеми соціального захисту, насамперед зумовлюється постійною потребою глибшого з'ясування змісту цього правового поняття та перспектив його подальшого розвитку. Постійний пошук нових дослідницьких прийомів і методів забезпечує накопичення наукових знань, поглиблення уявлень про природу соціального захисту.

Встановлено ґрунтовність і комплексність дослідження соціального захисту населення, у тому числі в частині поглибленого вивчення його юридичної природи та розробки пропозицій подальшого розвитку, значною мірою залежить від методології наукового пошуку.

Вихідним пунктом дослідження є судження, що наукові знання набуваються тільки за умови, вивчення об'єкта (у даному разі соціального захисту) проводиться відповідно до вимог теорії пізнання. Головним елементом цієї теорії є методологія, яка визначає змістовність та істинність одержаних результатів і висновків наукового дослідження.

Систематизовано методологічні основи досліджень соціального захисту і виявлено тенденцію антропологізації наукового знання у сфері вивчення соціального захисту населення, що проявляється в активізації використання антропологічного підходу та зумовлюється поступовим утвердженням ідеї людини як найвищої соціальної цінності.

У результаті дослідження та висновки щодо соціального захисту повинні ґрунтуватися на конкретному матеріалі, що є об'єктивним. Об'єктивність у пізнанні означеного питання передбачає взаємозв'язок із розвитком системи державно-правових явищ, поєднання наукового та ціннісного підходів, надання пріоритету демократичним цінностям, які уособлюють сучасний рівень розвитку світової цивілізації.

Сучасній юридичній науці притаманна наявність не окремо взятого підходу до осмислення соціального захисту, а їх система. Адже лише плюралізм методологічних підходів надає змогу всебічно вивчити соціальний захист населення в Україні. Методологія дослідження соціального захисту є складовою методології юридичної науки та включає знання про підходи, принципи, методи та прийоми, які потрібно використовувати під час пізнання соціального захисту.

Ключові слова: соціальний захист населення, методологія, джерела права, принципи права, соціальна функція держави, система, методологією юридичної науки.

Honcharov A.V., Honcharov M.V. Methodological basis of the study of the sources of the law of social protection.

The article examines the pluralism of methodological approaches to the study of social protection of the population in Ukraine in the conditions of social transformations of a systemic nature.

The study of the methodology of the problem of social protection is primarily determined by the constant need for deeper clarification of the content of this legal concept and the prospects for its further development. The constant search for new research techniques and methods ensures the accumulation of scientific knowledge, the deepening of ideas about the nature of social protection.

It has been established that the thoroughness and comprehensiveness of the study of social protection of the population, including the in-depth study of its legal nature and the development of proposals for further development, largely depends on the methodology of scientific research.

The starting point of the research is the judgment that scientific knowledge is acquired only if the study of the object (in this case, social protection) is conducted in accordance with the requirements of the theory of knowledge. The main element of this theory is the methodology, which determines the content and truth of the obtained results and conclusions of scientific research.

The methodological foundations of social protection research are systematized and the trend of anthropologicalization of scientific knowledge in the field of social protection of the population is revealed, which is manifested in the intensification of the use of an anthropological approach and is caused by the gradual affirmation of the idea of man as the highest social value.

As a result, research and conclusions about social protection must be based on concrete material that is objective. Objectivity in the knowledge of the given question implies a relationship with the development of the system of state-legal phenomena, a combination of scientific and value approaches, giving priority to democratic values that embody the current level of development of world civilization.

Modern legal science is characterized by the presence of not a single approach to understanding social protection, but a system of them. After all, only the pluralism of methodological approaches makes it possible to comprehensively study the social protection of the population in Ukraine. Social protection research methodology is a component of legal science methodology and includes knowledge of approaches, principles, methods and techniques that must be used when studying social protection.

Key words: social protection of the population, methodology, sources of law, principles of law, social function of the state, system, methodology of legal science.

Постановка проблеми. Успіх розв'язання будь-якої проблеми залежить від наявності та ступеня розробки методологічних передумов. За їх відсутності практичні дії виявляються або марними, або небезпечними, породжуючи неочікувані наслідки, або ж взагалі – протилежні поставленим цілям. У цьому контексті ґрунтовність теоретичного дослідження соціального захисту залежить від багатьох чинників, серед яких визначальним є з'ясування істинних шляхів дослідження: наукових підходів, засобів, принципів і методів. З огляду на те, що правова дійсність безперервно розвивається, юридичні поняття не можуть бути незмінними, раз і назавжди сформульованими.

Стан опрацювання цієї проблематики. Вивченню даного питання приділяли увагу багато науковців та дослідників, зокрема: О.В. Бермічевої, Є.В. Білозьорова, С.Д. Гусарева, М.І. Козюбри, А.М. Колодія, Н.І. Мозоль, І.І. Мотиля, Н.М. Оніщенко, О.З. Панкевича, Н.М. Пархоменко, Ж.М. Пустовіт, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, О.В. Скрипнюка, О.Д. Тихомирова, Ф.П. Шульженка тощо.

Мета статті. Мета нашого наукового пошуку – розвиток та узагальнення теоретичних знань про соціальний захист населення як зміст соціальної функції держави – зумовлює необхідність згрупування та аналізу зібраного матеріалу. Вихідним пунктом дослідження є судження, що наукові знання набуваються тільки за умови, вивчення об'єкта (у даному разі соціального захисту) проводиться відповідно до вимог теорії пізнання. Головним елементом цієї теорії є методологія, яка визначає змістовність та істинність одержаних результатів і висновків наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до позиції С.Д. Гусарева та О.Д. Тихомирова, методологія – це система методів пізнання і практики, тобто система принципів, правил, прийомів, способів і засобів організації та побудови теоретичної й практичної діяльності, а також учення про цю систему. У свою чергу, методологія юридичної науки, на їхню думку, – це система принципів і способів організації, побудови та здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності у сфері дослідження державно-правової дійсності, а також учення про цю систему [1, с. 63].

Водночас П.М. Рабінович під методологією юридичної науки розуміє систему підходів, методів і засобів науково-юридичного дослідження, а також учення про їх використання в пізнанні право-державних закономірностей [2, с. 213].

На переконання Д.А. Керімова, методологія права – це загальнонауковий феномен, що об'єднує всю сукупність принципів, засобів і методів пізнання, які наука використовує для опису, аналізу та вивчення різних сторін об'єктивної дійсності, а також при пошуку нових знань [3, с. 88].

Вивчення методології проблеми соціального захисту, насамперед зумовлюється постійною потребою глибшого з'ясування змісту цього правового поняття та перспектив його подальшого розвитку. Постійний пошук нових дослідницьких прийомів і методів забезпечує накопичення наукових знань, поглиблення уявлень про природу соціального захисту. Нові методологічні підходи мають позитивний результат лише за умови врахування набутого протягом минулих десятиліть досвіду щодо утвердження та апробованих практикою методів дослідження соціального захисту та пов'язаних із ним явищ.

Використовуючи нові методологічні підходи, варто керуватися принципом додатковості, а не змінювати одне уявлення на інше. Підходи та методи дослідження мають доповнювати один одного для цілісного відображення правової реальності та вироблення продуктивних знань про неї [4, с. 12].

Відкидаючи методологію діалектичного матеріалізму як основу марксистської ідеології вчені здійснюють пошук нової методології, яка враховуватиме діалектику та динамізм соціального процесу як такого, що змінюється під впливом різних чинників. При цьому дедалі більше вчених-юристів вважає за доцільне використання саме діалектичного підходу в юридичній науці, зокрема й теорії держави та права. Це сприяє отриманню більш повних знань, швидкому накопиченню теоретично та практично значущої інформації про соціальні процеси, у контексті яких здійснюється соціальний захист. Використання діалектичного підходу надає можливість акцентувати увагу не тільки на виявленні особливостей і визначенні поняття соціального захисту, а й на зв'язку цього явища з іншими явищами, інститутами, процесами. Такі парні категорії діалектики, як форма і зміст, загальне та особливе, абстрактне й конкретне, кількість та якість, дають змогу всебічно вивчити соціальний захист і сформулювати обґрунтовані висновки.

Зміни, що відбулися в методології юридичної науки, насамперед стосуються істотного розширення застосування антропологічного підходу, тобто інтерпретації та оцінки державно-юридичних явищ як інструментів, засобів задоволення потреб людини, соціальних спільнот, суспільства загалом. При антропологічному підході людина стає центральною ідеєю правознавства, а її природно-правові властивості та закономірності державно-юридичного забезпечення перетворюються на найважливішу складову предмета цієї науки [5, с. 88].

Антропологічний підхід становить методологічну основу для проведення дослідження соціального захисту. Адже турбота про людей, їхня соціальна захищеність є справою державної важливості [6, с. 6]. У цьому контексті Н.Б. Болотіна цілком правильно зазначає, що сучасний методологічний підхід до побудови юридичного механізму соціального захисту має ґрунтуватися на ідеї захисту прав людини. Дослідниця переконує, що витoki соціальних джерел правової форми соціального захисту знаходяться в моральних засадах суспільства – категоріях чуйності, співчуття, справедливості, людяності, благодійності, спрямованих на підтримку людини, яка об'єктивно не в змозі забезпечити себе та своїх утриманців. В основі цього інституту лежить прагнення людської спільноти забезпечити одну зі сторін публічного інтересу – підтримку фізичного існування людського суспільства, захисту слабких, немічних, хворих, інвалідів, дітей, непрацездатних, тобто тих, хто ще або вже не можуть своєю працею утримувати себе, і тих, хто перебуває на їхньому утриманні [7, с. 39].

Застосування феноменологічного підходу під час осмислення природи соціального захисту дає можливість уявити останнє явище у вигляді певного соціально-правового феномену, який у поєднанні з моральними принципами та цінностями, правовою спадщиною, принципами справедливості та гуманізму тощо зумовлює трансформацію держави в соціальну, правову. Важливим також є ціннісний підхід як своєрідний спосіб пізнання, згідно з яким соціальний захист можна осмислити лише у співвіднесенні з цінностями (благами), якими визначаються норми й цілі поведінки людини.

Істинне дослідження будь-якого явища має проводитися за допомогою фундаментальних принципів – вихідних ідей, положень, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відбивають суттєві положення теорії, вчення, науки тощо [8, с. 111].

З огляду на це, вивчення соціального захисту також має ґрунтуватися на певних принципах, зокрема важливим принципом осмислення соціального захисту є принцип обґрунтованості, застосування якого дає змогу аргументувати будь-яке твердження. У результаті дослідження та висновки щодо со-

ціального захисту повинні ґрунтуватися на конкретному матеріалі, що є об'єктивним. Об'єктивність у пізнанні означеного питання передбачає взаємозв'язок із розвитком системи державно-правових явищ, поєднання наукового та ціннісного підходів, надання пріоритету демократичним цінностям, які уособлюють сучасний рівень розвитку світової цивілізації.

Із принципом об'єктивності нерозривно пов'язаний принцип історизму, що має важливе значення для розуміння еволюційних і революційних змін в історичному розвитку державно-правових явищ. Саме тому сутність соціального захисту можна пізнати тільки за умови розгляду його в генезисі, тобто в конкретних історичних умовах і взаємозв'язках [9, с. 17].

Принцип усебічності передбачає вивчення якомога більшої кількості властивостей соціального захисту. Адже чим більша кількість критеріїв аналізу застосовується, тим вірогіднішими будуть висновки. Усебічність осмислення соціального захисту досягається шляхом виявлення сутності та зв'язків з іншими соціально-правовими явищами; вивчення наявних поглядів на досліджувану проблему; застосування всієї сукупності методів з метою отримання різноаспектних характеристик соціального захисту, його системи та механізмів.

Поряд з підходами та принципами пізнання важливу роль під час аналізу соціального захисту відіграють методи. Останні як засіб пізнання постають способом відображення та відтворення в мисленні досліджуваного предмета. Тому вважаємо за доцільне подати загальну характеристику основних методів, застосування яких під час осмислення соціального захисту є обов'язковим [10, с. 39].

Діяльнісний метод передбачає вивчення соціального захисту через поняття «дії», «діяльності». За його допомогою можна простежити процес реалізації, здійснення соціального захисту. Функціональний метод надає можливість дослідити соціальний захист через його функції. У системі загальнонаукових методів вивчення соціального захисту зростає значення порівняльного методу, що зумовлено бажанням врахувати позитивний досвід, організаційно-правові форми та види реалізації соціального захисту. Порівняльно-правові пошуки дуже корисні для реалізації правової реформи в країнах, що перебувають на трансформаційному етапі розвитку, до яких належить Україна, оскільки є реальна можливість вийти за межі догматичної дискусії в межах національного права та застосувати нові методологічні підходи з урахуванням вітчизняного досвіду [11, с. 25–31].

Наявність юридичних властивостей соціального захисту зумовлюють необхідність застосування системного методу дослідження. Використання цього методу сприяє ширшому та глибшому пізнанню системи соціального захисту, швидшому нагромадженню важливої інформації про нього. Цей метод дозволяє зосередити увагу не тільки на виявленні особливостей і визначенні поняття соціального захисту, а й на його взаємозв'язках з іншими явищами, інститутами та процесами. У свою чергу, це дозволяє віднайти внутрішній механізм не лише дії його окремих компонентів, але і їх взаємодію на окремих рівнях, глибоко та різнобічно пізнати не тільки зовнішні, а й внутрішні зв'язки та взаємозалежності між елементами соціального захисту.

Висновки. Отже, сучасній юридичній науці притаманна наявність не окремо взятого підходу до осмислення соціального захисту, а їх система. Адже лише плюралізм методологічних підходів надає змогу всебічно вивчити соціальний захист населення в Україні. Методологія дослідження соціального захисту є складовою методології юридичної науки та включає знання про те, 1) які підходи, принципи, методи та прийоми потрібно використовувати під час пізнання соціального захисту; 2) за допомогою яких підходів, принципів, методів і прийомів пізнання ефективно проводити дослідну процедуру; 3) який зміст конкретних підходів, принципів, методів і прийомів використовується для соціального захисту, закономірностей його розвитку; 4) яким чином методи взаємопов'язані у процесі пізнання, руху до отримання нових знань.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. / за ред. С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. Київ: Знання, 2008. 495 с.
2. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Львів: Край, 2008. 224 с.
3. Керимов Д.А. Методологія права: Предмет, функції, проблеми філософії права. Москва : Изд-во СГУ, 2008. 521 с.
4. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
5. Бігун В.С. Антропологічні аспекти праворозуміння. *Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти* : матеріали XII історико-правової конф., м. Чернівці, 20–22 травня 2005 р. Чернівці: Рута, 2005. С. 87–95.

6. Сирота І.М. Право соціального забезпечення в Україні. Харків: Одіссей, 2010. 408 с.
7. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2008. 663 с.
8. Юридична енциклопедія: в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: «Укр. енциклопедія 1998». Т. 3: П С. 736 с.
9. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
10. Гончаров А.В. До питання сутності методології юридичної науки. «*Legal education in modern university: project-based approach to the work organization according to the guidelines of the European Qualifications Framework (experience of the Paneuropean University)*»: scientific and pedagogical internship, which was organized by Danubius University for scientists of law schools of Ukrainian universities on March 22-24, 2017 in Sladkovicovo, Slovak Republic. 2017. С. 37–39.
11. Гончаров А.В. Теоретико-правові засади соціального захисту в Україні: дис. ... кан. юрид. наук: 12.00.01. Донецьк, 2011. 196 с.